

84(1)=632.1/6

K 599

ЛАЗАРЬ
КОКЫШЕВ

АМАДУ

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗДНЕЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач _____

238646

ЛАЗАРЬ ВАСИЛЬЕВИЧ КОКЫШЕВ

Алтай албатының атту-чүзүлү писатели Лазарь Васильевич Кокышев май айдын жетинчи күнинде 1975 йылда Горно-Алтайск городто јаан жеткерден улам ѡада калды. Бу коромжы керегинде ончо кычыраачыларга издательство карыкчалду жетирип турға. Лазарь Васильевич Кокышев 1933 йылда октябрьдын жирменчи күнинде Шебалин аймакта Кумшулу деп јуртта чыккан. Ол 1957 йылда Москвада Литературный институтты божодып, төрөл јерине јанып келеле, көп јылдардын туркунына издательстводо, писательдердин союзында, «Алтайдын Чолмоны» газеттинг редакциязында шитеген. Лазарь Васильевич ак јарыкта аста жүрген болзо, онын эткен ижи, бичиген бичиктери мёнкүлүкке артып калар. Ол төрөл албатызының жайалганду писатели, јаркынду уулы болгонын биң качан да ундыбазыс. Автор жүстер тоолу ўлгерлер, ондор тоолу поэмалар, повестьтер, романдар бичиген. Онын бастыра јериске јарлу кокурлу чечен ўлгерлерин кем билбес? «Туба» деп поэманы, «Арина», «Чөлдөрдин чечеги» деп романдарды ончо улус кычырган. Онын произведениялери орус, казах, тыва, хакас, якут ла онон до ёсқо тилдерле кепке базылган. Эмди мынан да ары кепке базылар. Лазарь Васильевичтин бичиген, же кепке базылбаган ўлгерлери, поэмалары эмди де бар. Бис оны мынан ары кыйалта јок кепке базып чыгарарыс. Кижи мёнкүлүк эмес, же онын ат-нерелү кереги, алтын сөзи албатының жүргегинде ўргүлдүгө артып калар. Албатының сүүген поэди, јаан талантту писатель, јалакай, ару санаалу, омок кижи бистен арай ла эрте ырап калды. Же онын мёнкүлүк поэзиязы качан да ундылбас. «Келер ўйеге письмо» деген ўлгеринде кереестеп айткан сөзи бар.

Чеберлөп жүреер айткан сөзисти,
Чек тудыгар баскан јеристи.
Ырыстүф текши биледе јуртап,
Ыраак ўйе, ундыбагар бисти!

ЛАЗАРЬ КОКЫШЕВ

23

ҮЛГЕРЛЕР ЛЕ ПОЭМА

АЛТАЙДЫНГ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫНГ ТУУЛУ
АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ · 1975 й.

84(2=632.1)6-5944

С/Алт/

К 599

0
238646 ✓
0

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

70403—015

К М 138 /03/ 75 105—75

© Горно-Алтайское отделение
Алтайского книжного издательства, 1975 г.

Б-КЛВ-А

ӦЙ ЛӨ ҮЙЕ КЕЛЕР ҮИЕГЕ ПИСЬМО

«Эзен`бе, таныш эмес јиит ўйе!»

A. C. Пушкин.

Андромеда¹ туманын ыраактанд көргөндий,
Ойлёрди өткүре бис слерге көрөдис.
Түргендеп бараткан јүрүмди бактырып,
Түгөнбес ле кыска јүрүмис јүредис.

Слердинг јүзигер ыраак ла ёчомик —
Ортоосто, бистинг көп үйелик.
Јангыс планета Јеристе слерге
Јарыткыш болуп бис күйелик.

Ӧйибис бистинг улу ла кату:
Ӧштүге, најыга телекей бөлинген,
Кижилигис бистинг класстарга ўлелген,
Олор ортодо кан да төгүлген.

Бистенг слерлер ыраак-ыраак...
Бистинг шакпыртыс көрбөзигер слер.
Јүс те катап санаалу болзогор,
Јүрүмисти јетире билбезигер слер.

«Капитализм», «расизм»... — бу сөстөрди
Қачан да-қачан да укпазыгар слер.
Қара кижины столмого буулайла,
Камчыла сокконын көрбөзигер слер.

¹ Андромеда — бир ўүр јылдыстардынг ады.

Телекей бүгүн экчелип те јатса,
Тескери бурылып, түнгей ле барбас.
Кижилик кандый да ѡлдорды ётсө,
Лениннинг юлынан ол бурылбас.

Волга сууга кожулган суулардый,
Кижилик түбинде биске биригер.
Ӧскө керсү јўрўм кёндўгер,
Откён јылдар минуттый билдирир.

Ӯйибис бистинг улу ла кату:
Ӯштүге, најыга телекей бёлинген.
Кижининг келер јўрўми учун
Кижилик ортодо кан тёгўлген.

Кинчек, шыраны кёрбозигер слер,
Кижилик — слердинг нак билегер.
Бийик учатан салымду да болзоор,
Бистинг адисты слер билигер.

Коммунизм дегени утопия эмес:
Коммунист уулдар эрте карыган,
Маныр ёскён меестерге тайкылып,
Марчина Тана кой кабырган.

Бис кёрбёйтён ўйеге ѡлды
Бистинг адистан партия ачкан,
Бир биледий слерге удура
Бистинг алдистан Гагарин учкан.

Слер јўретен јўрўмди менгдедип,
Палачтын оғынан Гевара ёлгён.
Космоско слерге ѡол ачкылап,
Космонавт уулдар керепте кўйген.

Калганчы кожонын слерге кожонгдол,
Виктор Хара фашистке айдаткан,

Аткак эмикting ары јанында
Колдорын сындыртып, ол кыйнаткан.

Ӧйибис бистинг улу ла кату,
Је ишмелчи улус бир күүндү.
Олор билер: телекей јондоры
Јаныс Јерлү, бир Күндү.

Қижилик канадын олор сулаган,
Қижининг адын олор көдүрген.
Озогы јүрүмди түбиненг кубултып,
Октябрь отторын олор күйдүрген.

Келетен Ӧйдинг, Слердинг алдаарда
Каруулу улус—бис бойлорыс.
Талантаар Слердинг бийик те болзо,
Тазылаар Слердинг бис болорыс.

Чеберлеп јүреер айткан сёзисти,
Чек тудугар баскан јеристи.
Ырысту текши биледе јуртап,
Ыраак Ўие, ундыбагар бисти.

НӨКӨР АЛЬЕНДЕ

Президент ёргөзи
кызарган јалбышта.
Ишмелчи улус,
булушка менде!
Нөкөр Альянде,
Сальвадор Альянде,
Миллион көстбөри
јаныс ла сенде...
Баштапкы ла катап
тойо ажанган

Балдар сени
јеңдиртпес деп бодогон...
Санаалу јииттериг
карнавал тужында
Сантьяго городто
јайым ойногон,
Јаңы ла јүрүми
јенгилген албатын
Јаңынды јёмөп,
оморкоп иштеген.
Сүри јаңы ла
ондолгон балдар
Сүтти јаантайын
ичерге иженген¹.
Је «Ла Монеда» ёргө
от-жалбышта.
Калганчы наылар
јаңында јыгылган.
Бүткүл черү,
пушкалу фашист,
Альянде нöкөр,
јүрекке шыкаган.
Сени сүүген
јокту албатын
Турайын дезе —
колдоры куру!
Ээн ёргёдö
шыркалу јайканып,
Альянде нöкөр,
јаңыскан турунг...
Каска бёрүги
öчöмик јалтырап,

¹ Президент Альянденин јакылтазыла Чилиде кажы ла оок балага баазы, јокко күнүнг ле јарым литр сүт беретен.

Каныккан бандиттер
удура келер.
Патриот Альянде,
нöкёр Альянде,
Патрон сеге
эмди де једер!
«Базынчык көргөн
Чили тёролим
Бактыртпас!» — деп,
бойынга айдарын.
Канду шыркадаң
көстөринг јумулып,
Калганчы оғынла
öштүге адарын.
Ээн öргөдө
јыгылган бойынды
Эски пончоло¹
бүркеп койгылаар.
Нöкёр Альянде,
сен öлүп калзаң,
Öштүлер сенинг
јўзингнен коркырлар.
Je эртеннен ала
оок балдарга
Айак сүтти
кемизи де бербес.
Орооннынг чечеги —
балдар аштаза,
Олорго килеп,
кемизи де көрбөс.
Je тартышка турган
патриот уулдарын

---

¹ Пончо — јенгил јууркан.

Танктарга удура
                  жалтанбай баар.
Альенде нёкёр,
                  мааныдый бололо,
Албаты-јондорды
                  јенүге апарар.

БАБЫРГАН

Бадыштынг учын
                  јаңыскан ширтеп,
Бажы буурыл
                  Бабырган санааркайт.
Тоозы јок јылдарды
                  кёксинде тоолоп,
Тозынду Чүйдинг
                  трагын аյктайт.
... Адалар јууга
                  атанып јадарда,
Айрылып, анда
                  ол тура калгандый.
Суру јок уулдарын
                  эмдиге ле сакып,
Сыны уурлап,
                  карыгып тургандый...

КАЛГАНЧЫ ПИСЬМО

О, кайран јерим, Алтай, Алтай!
Жажынып калдынг сен кийнимде.
Москва менинг јүрүмим алгай —
Фашисттин оғы сол ийнимде.

Кайран энем, кару эјелер,
Карыкпагар меге согушта јыгылзам.
Ундыбай, эске алынып јўригер,
Үйалбагар, качан суруум јылыйза.

Кижиден болгой, бу көрнöбдö
Темир де күйүп, јалбырап туро.
Кийнимде Москва, мен шыркалу,
Беш ле нёкёrim коштой отуры.

Орус, алтай уулдар болгоныс,
Ойрот-Турадаң бис кожо келгенис.
Омск городто атанар алдында
Ончобыс чертенип, сөзисти бергенис.

Атака ээчий атака келет,
Алты ла нёкёр артып калдыбыс.
Артып калганы суруусты айдар —
Арестеристи бис суражып алдыбыс,

Јети катап танкка тепсептис, —
Јер-энебис корулап ла алды.
Кёкүген ёштўлер келип ле јат...
Кöп лё уулдар баштарын салды.

Удура келгенин кайра соктыбыс,
Удабай катап ла танктар келер.
Теренжип, јерге казынып ла јадыс,
Темирди јенер күчибис та једер?

Күйүп јаткан тымык јаланда
Бисти тумчалап, ыш јайылат,
Чамчазын јыртып, нёкёрлёр шыркамды
Танғылап берген... бажым айланат.

Кёзим ле јумзам, менинг алдымда
Кёгөрип калган тууларым турат.

Карган энем очоктың жанында
Карыгып калган жаңыскан отурат...

Мал кабырган аркалар көрүнет,
Малдап жүретен ак-бором киштейт.
Эржине адым та нени сезип,
Эңчейип калган чакызын тиштейт.

Үүр шыркадаң суузадым эмеш пе,
Урсул ичининг суулары көрүнет.
Үстүгип, эмеш уйуктай бертиrim,
Үстимде катап самолёт күркүрейт.

Таңдакты бүркеп, јер торгултып,
Танктар катап ла удура клеедири.
Қаска бөрүги очомик жалтырап,
Батальон ээчий батальон клеедири.

Калапту согуш удабай башталар...
Қалганчы катап чертенип аларыс.
Кийнисте Москва. Тескерлеер јер јок.
Учына жетире мында турарыс.

Кайран энем, кару эјелер,
Карыкпагар меге согушта жыгылзам.
Үндыйбай мени эске алыгар,
Үйалбай жүригер, суруум жылыйза...

ЭНЕЛЕР

Агарган карлу
Москваның жанында
Атака тушта
алтай уул жыгылган...

Кöгöргөн Бадышта
кышкы јабыс күн
Козине көрүнбей,
јажына јылыйган.
Јаңыскан, ёсқұс
карагай ўстинде
Жаркынду јылдыстар
öчкүлеп бараткан...
Је юлордöн озо
эрини тартылып,
Јерин кучактап,
алтай уул айткан:
«Азыраган адам,
эмискен энем,
Алтай јерим,
слер ыраак-ыраак!..
Карлу јалаңда
јуу јеринде
Јанымда коштой
јаңыс ла јыраа.
Кару најылар
öштүни истежип,
Кайа көрбöй,
јүргүлей берген...»
Алтайы учун,
Россиязы учун
Анайып алтай уул
јүрүмін берген..
Алтай уулдың
jiидин кайкап,
Ай карығып,
ўстинде турган.
Олгондёр ортодон
уулдарын бедреп,

Орус эмеген
чек арыган.
Алтай јуучылды
кол чанакла
Айлына эмди
ол тартып бараткан.
Орус јаныла
солдатты јунала,
Онон ёксөп,
көңкүрө јыгылган.
Огороды ичинен
ороны казала,
Орус эне
јуунадып салган...
Узбек, алтай,
якут энелер
Уулдарына ыйлап,
чачтарын јулган.
Олордын уулдарын
бойындыйы чылап,
Орус энелер
сöёктöрин јууган.

ПОЭЗИЯ

Кёксингде каның согулбас болзо,
Кöдүрүни санаалар
качан да келбес.
Куру сöслö албаты кайкадар
Поэзия слерге обызын эмес.
Бу мындый ла јенгил
неме болзо —
Пушкин дуэльде не аттырткан?

Гомерден ала Горькийге јетире
Кемизи олордың јакшы айттырткан?
Болужы јок, ачык јүректү
Поэт улусты кем кичееген?
Каланы эмес Есенин неге
Калганчы сөзин канла бичиген?
Артып соңдогон калыгын кörүп,
Абай чёлдөрдö не ыйлаган?
Бай ёргөзин таштал ийеле,
Байрон эригип, не кыйналган?
Боромтык түрменин
эжигин ачала,
Поэзия Джалильге канайда келген?
Кемигер оны ойынга түңдеген?
Кемигер оны куру кей деген?..

ТАЛАЙ ІАКАЗЫНДА САНААЛАР

ЈОТКОН

Түниле токтобой
талай күркүрейт,
Түбекке түшкендий,
чайка калактайт.
Јотконго бастырткан
карагай шыркалу,
Јоон будактар
болуш јок калбангдайт.
Қарангүй ёткүре
карагай агаштар
Качып бараткан
улуска түнгей.
Олордың онтузын
кем де укпайт,
Олордың сөзине
тengeri түлей.
Јарылган снарядтый,
күкүрттер күзүрейт,
Јалқынның оды
ракетадый јарык,
Тоолонып, анданып,
карайлап келеле,
Толкулар күчүлдейт
јаратка табарып!
Јадала уйуктап
болбойдым мен...

Жангыр шуулайт
көнөктөң ургандый.
Кöörкий карагай
шыркалу колыла
Кöзинöгиме согот
кирерге тургандый...

Дубулты, 1973 жыл.

ТҮНДЕГИ САНААЛАР

Бу кем кожондойт айдынг түниле,
Күүзи шынгырайт талайдынг ёстиле?
Түниле мында кем эриget,
Айса менинг сагыжым эдирейт?

Яратта эмди кем де јок...
Жаны сезон жайгыда башталар.
Мендебей учкан чайка күштар ла
Мененг башка кем табыштанар?

Айдынг юлы саргарган булунда
Алыс ўниле кем кожондойт?
Амыр-энчү, јыргалду јүрүмде
Амаду јоктый, кем кородойт?

Айса сүүгенин јууда јылыйткан
Тул келин тулунын јулунат эмеш пе?
Балыкчы уулдарды Балтикадан сакып,
Латыш кыстар кожондойт эмеш пе?

Эмезе јууда божогон јуучылдын
Эрикчел сүнези жаратта турат не?
Ээн жараттан Европага көрүп,
Эрте неге ёлгөнин сурайт не?...

Немец солдаттың сүнези, айса,
Ородон туруп, Германиязын көстöйт?
Экчелген талайды ол кечип болбой,
Энезин кычырып, түниле öксöйт?..

Айдың жолы саргарган булунда
Алыс ўниле кем кородойт?
Амыр-энчү бу жыргалду жүрümде
Амаду јоктый, кем кожондойт?..

Балтийский талай, 1973 жыл.

ЭРТЕН ТУРА ТАЛАЙДА

Эртен тура. Қандый тымык!
Ээн талайда чайкалар учат.
Кös кылбыгар көпöгöш тенгери.
Кöжöгö туманды салкындар ачат.

Балтийский талайда, кайда да анда,
Балыкчы латыштың кемези агарат.
Телекей бүгүн јунунып алгандый,
Телкем талай бойына кычырат.

Жажырkap жаткан талайдың ўстине
Жаркынду күн јаны келгендий.
Қачып, сүрўжип, толкулар ойнoit,
Қачан да јоткон болбоон немедий...

JAPATTA

Чайка күштың
кыйғырган ўнинде
Қандый да јажытту
kyчырузы бар.

Экчелген толкулар
күрешкилеп тургулайт:
Элбек телекей
олорго тар.
Чайка деген
ол жайым күштарга
Талайды кечерге
не де эмес.
Телекей грандарга
бёлининп калганын
Текши Јер балдары
качан да билбес...

Рижский ярат, 1973 жыл.

ЛАТЫШ КЫС

Кажы ла эңир талайды јараттай
Каткылу көстү латышка ёдёт.
Базыдын токтодып, кемге де көрбөй,
Бадышка баштанып, талайга көрöt.

Сертежип турган эр уусты
Сеспей де, латышка јаныскан турат,
Күдели чачы салкынга јайылып,
Күнгө, талайга удура барадат.

Үйдеже көргүлеп, оны ээчиде
Үй уулстар туйкайын күйүнет..
Элбек талайды узак аյыктап,
Эрмек айышпай, араайын ўшкүрет.

Чек бараткан кысты ла көрзö,
Чечерек уулдар тилдерин тартынат.

Черчильге түңгей карғандар кенейте
Чербек ичтерин чичкерте тартынат.

Сагыштар јарыдып, јўректер сыйтадып,
Салымы башка қыс барадат.
Кўдели чачы салкынга ѡайылдып,
Кўнге, талайга удура каткырат.

ТАЛАЙ

Талайдынг јанында
сананган санаалар
Та ненинг учун
јарык, эрикчел...
Улусты эзедип,
шўйлтелер экелген
Улу талай,
јаантайын экчел.
Jўрўм сендий,
улу ла элбек:
Jўсти де јажа,
ол не де эмес. —
Jaңыс кижининг
кереби сенинг
Jaрадынг кўстўп,
качан да ётпес.
Кандый да коркушту
кўлўктер болзо,
Кайда чўнборин
кемизи де билбес.
Jоруктын учына
једейин де дезе,
Jотконы ого
түңгей ле
килебес...

АЙРЫЛЫШ

Эртен эрте атанаң јадым...
Эзен болзың, мөңкүлік талай!
Jүрүм... jүрүм ойто кычырат,
Jүргем сениң толкуунда калгай.

Эртен-энгир бу ээн јаратка
Эрчимдү јаңарың угарга келетем.
Санаага бастырып, јаңысан јүргемде,
Салкының карыгым учура беретен.

Музамның сөзи једишпей турғанда,
Музыка болуп, ойноп беретен.
Күүним мениң соок тужында
Күкүрт болуп, күркүреп келетен!

Айдың түндерде сени јакалай
Алтай музам ыраактан келетен...
Ачық көстöри ырыстыу јашталып,
Араайын меге колдорын беретен.

Колыстан тудужып, јарадың јакалап,
Конотон јеристи ундып туртанс.
Качан да укпаган музыка тыңдал,
Качан да көрбөгөн алтайга бартаныс...

Эзен болзың, мөңкүлік талай!
Эртеннен алса сен јок артарым.
Улустың јүрүмин керекке де албай,
Улу бойың шуулап јадарың.

Шуулап ла јадарың,
Шуулап ла јадарың...

Рижский булун, 1973 жыл.

УИҚУ

Көгөргөн талай күнүң ле сайын
Көзнөгим алдында араайын экчелет.
Сүүген бойыма эңир ле сайын
Сүрекей јараш түштерин экелет...

Сен кеберлў русалка кыстар
Айдың түндерде меге кожондойт.
«Еринди таштап, кел!» — дешкилейт,
Је јаныс ла менинг тилимди ондобойт.

Алтын ёргөдö, талайдың түбинде
Араайын тынып, уйуктап јадырым,
Аргымак адымды ағыдып ийгем...
Ачу киштеп, јериме браадыры.

Улустың корон тилдерин ундып,
Узун-узун уйкуда јадым.
Менгдештү јүрүмди мен ундып койгом...
Меге јенгил, амыр ла јайым.

Балтийский талаи, 1973 жыл.

КАРУ ЈЕРИСТИНГ АРУ БАЛАЗЫ

АЛТАЙДЫН ЧЕЧЕГИНЕ

Каткырган немелер
каткырып алгай,
Канайып јүретен —
ол менинг керегим.
Jaй да келзе,
kyш ta түшсе,
Jaңыс la сеге
сүүнет јүрегим.
Kайран јеримде
сенинг кеберинг
Kайада jaйылган
кёк-таман чечектий.
Kелген письмонды
kyчырып алгамда —
Kечип болбос
суу кечкемдий.
Кару јеристин
ару балазы,
Карыкка бастырба,
качан да онбо.
Карлу куйунду
kyш ta келзе,
Каткырып la јўр,
качан да тоңбо.
Jўрўмде jaңмыр,
jут ta болор,

Жүргегінг чөкөбйі,
иженип ле жүрзин.
— Алтайдың сүрлү
чечеги — дешкилеп,
Албаты-жоныс
оморкоп көрзин.

АЛТАЙ ҚЫСКА

Албатым сүүндирген, бойдонды көбрөткөн
Алтайым чечеги, ундыбазым сени.
Кандый да жүрзен, жабыс та түшсен,
Качан да каарып айтпазым сени.
Караннан мен сеге көрүп ийгемде,
Кара көстөринг кару ла кийик.
Былтыргы жыду, жытанган баргаадый,
Быјар немеден сен качан да бийик.
Ары көрзөң, айдыжып та турза,
Аржан суудый, жүргегін ару.
Жадын-жүрүмис башка да болзо,
Жажына, ўүрем, сен меге кару.

Рижский булун, 1973 жыл.

ТҮНДЕГИ САНААЛ

Үйуктаарга кёзимди жумуп ла ийзем,
Улаган боочызы ыраактаң көрүнет.
Үйкум келбейт... Санамда жаңыс сен.
Узаак-узаак талай күркүрейт.

Та нени де ол база сананып,
Таң атканча токунап болбос.

Самыны јытанган бу ару јастыкта
Санаам бүгүн, байла, конбос.

Алкыжым сеге ийейин дезем,
Агару тиалистенг сөстөр таппайдым.
Кайраным, сеге бу карангуй түнде
Кандый мүргүүлдинг сөстөрин айдайын?

Эржинем менинг, кудайым менинг,
Эригим бүгүн бу элбек таладый.
Күр-коксимде сүүген јүрегим
Күркүреп јаткан түби јок талайдый...

Рижский булуң, 1973 жыл,

А М А Д У

Ыраак Чуйда кичинек јуртта
Ырызым бар, барайын дезем...
Сүүгеним мени кечүде уткып,
Сүүнер эди, једип ле келзем.

Боочылар ажып, сеге једери —
Бош ло болзом — ол неме беди?
Буурайган чачымды туйкайын аյкап,
Бурулу немедий, сен айдар эдин:

— Чөлдинг ўстиле көп јастар ёткөн...
Чөкөбөй, сени сакыган эдим.
Көстөриң неге туманду көлдий,
Көксингде кандый санаалар эмди?

Көп јолдорым мен эске алала,
Көнгөрө түжүп, ёкпöörөр бедим?
Јарык санаамды ол ло тушта
Јаңыс ла сеге мен айдар эдим.

Чөлдёги јолдо туштаган болзом,
Чөрчөктө јүргемдий бодолор эди.
Чөкбөй сакыган кöёркийим алдына
Чоёдой түжүп, чертенер эдим.

ОРОЙ ТУШТАШ

Санаалу кара көстөринг көрүнет...
Сананып јүрзем, сен ол ло бойынг.
Канча јылдардынг кийнинде катап
Кайраным дезем, каткырбас болбойынг.

Омок тужыста тушташкан эдис...
Ол öйлөрис качан да келбес.
Эм јеристе катап көрүштис —
Эмеш те алдынга мен бурулу эмес.

Кожо баскан јолысты эмди
Комургай-ölönг туй базып салган.
Кара көстөрис туманга курчаткан,
Кару сөстөрис ундылып калган.

Эки бойыс јарашкан да болзоос,
Эки башка јурт конгоныс.
Jүрүмис бистинг бирикпеең де болзо,
Јеристе түнгей ле ырысту болгоныс.

Тумантык көстөринг јылдыстар бололо,
Тургулап калды јеримнинг ўстинде.
Кару ўнинг музыка болуп,
Канымла ойнойт күр көксимде.

АКТУ СӨС

Саң башка сен, көйркийек:
Санаңда сен арлық-берлик.
Айанғар кечире, сындарды одыра
Айдың түнде атана берелик.

Кара плашыңды јылулай топчылап,
Кара көзинге түйкайын көрёйин.
Алты струнду гитараны алып,
Амадуум сеге кожондоп берейин,

Керес сөстөр көксиме бадышпайт,
Кей сөстөрди кедери тайайын.
Откүн струндар онтузы откүре
Откён јүрүмим мен сеге айдайын...

Бу мындый ла жайда; бу мындый түнде
Килемкей јүректү романтик болгом.
Јүрүмим женил, жаркынду откён,
Јүргиме дезе поэзия толгон.

Жарымдай менинг табышту јүрүмим
Жарык отторлу залдарда откён.
Же буланат ёлөңдү јериме эригип,
Бу бойынга жаантайын бүткем.

Меге кару најыларым да бар.
Мени жыккан ёштүлер де болгон..,
Адымды жамандап, улус та айткан,
Айлымды ээлеп, најылар да конгон.

Менгдебей, сөзимди жетире угала,
Мени каарып, сен айтпа бүгүн.
Куру кижи болбогон эдим,
Кунукпа, ўүрэм, онызы төгүн.

Ай јолыла атана берелик,
Бу јорукты мен көп санангам.
Јай да келзе, кыш та түшсе,
Јаңғыс ла сени,
сени сакыгам.

ОРОИ АМАДУ

Алтайдың түбile айланып јүреле,
Адынгды адап, мен көп эриккем.
Тымыкта айткан ончо сөстөрим
Тыны јок немедий, кайдайын, экем!

Эң ле кару сөстөрди талдазам,
Эски немедий, кайдайын, ўүрем!
Седен бойым јарыкка келеле,
Сени сүўбесте мен не јүргем?

Макка кирген кеен чырайлу
Мадонна меге не керектү?
Маанымда јаңыс сен јуралган,
Јеримнинг кызы, сен јалакай јүректү.

Јас јажарза — сакыганим ла сен,
Јай башталза — јыргалым болодың.
Күс келгенде — эриккеним ле сен,
Кыш түшкенде — ижемжим болодың.

Јүрүмнинг јолын мантадып ёдёргө
Јүгүрүк аттарды мен бүгүн јеккем.
Копту јүрүмнен коркыбай, экү
Кожо мантадып јүре берелик.

Эржине аттар јалыла јайкап,
Эжигинг алдына бир токтогой.
Элес эдип атана берзебис,
Элибис килеп, бойысты јоктогой...

ЫРДАКТАН

Эртөн-энгир чайка күштың
Эрикчел ўнин сен уккан болzon.
Кунукчыл талайды јакалай јаңыскан
Кунугып јүргеним сен билген болzon.. .

Баштап ла сеге турлуда јолуккам,—
Баштапкы чечектий, сен ару тужың.
Карлу бийик тайгалар көрүнет...
Качан да мениң ундылбас тужым!

Теленгит чайданг ичиp алала,
Тенек бойым атана бергем.
Себискендү тайганы көрбөгөн чилеп,
Сени таштап, та не керигем?

Узак ёйлөр ёткөн кийнинде
Улаган боочызын мен катап ашкам.
Жүрегим эригип, сени сурагам,
«Жүреерген...» — деп, чабандар айышкан.

Туку ла качан ээнзиреп калган
Турлуунга сениң булуттар конгон.
Жайым бойым баштапкы ла катап
Јаңыскан артып калгамдый болгон...

Оноң бери јоруктап та јүрзэм,
Оноор јолым ундылып калган.
Калганчы катап бичиген письмондо
Кайран сөстөриң јайнудый угулган.

Је табышту јүрүмненг там эзирип,
Сени ундып саларга мендегем.
Женг туттуртпас кыстарды да јензем,
Је сен јаңыс болгоның канайып эндегем?

Баскан јолыс јоголып та калза,
Баштапкы тушташкан јериске келерим.
Јалтанбай сеге удура көрөлө,
Јаш тужымдый колымды берерим.

ҚЫШҚЫ ЈОЛЛО

Эржине аттарды бийе тептирип,
Эжигинг алдына мантадып келерим.
Кемге де бербей, ўүрэмди сени
Кебистү чанакта учурта берерим.

Аттардын оозын кайра тартарга,
Алдыста буудакты кем де этпес.
Кийик аттарды божодып ийзебис,
Кийнистен биске кем де јетпес.

Қачарың соокко тонбозын деп,
Карла јыжып, изидип ийерим.
Чачылган карды керекке бодобой,
Чачакту бёркимди чалкайто кийерим.

Узун јолыста сен чылай берзенг,
Үйуктаарга бажынды ийниме саларынг.
Сүттий агарган јаландар ажыра
Сүрекей јараш чёрчёгим угарын...

Күзүнги шыңыртын кожонго бодоп,
Мениле кожо көп јолдор ёдёринг.
Кару јүзингди тёжиме салала,
Қачан да көрбөгөн түш көрөринг...

Чөлдөрди ёткүре, тууларды ажыра
Чёрчөк јериндий алтайга баарыс.

Бойыбыс дезе бу ёткён жүрүмде
Бөлгөн ачуны чек ундып саларыс.

Ойгонып келзен — бис ойто ло јолдо...
Онызын жаңыс учында аайлаарын.
Сүттий агарган жаланды аյқтап,
«Сүүгеним...» — деп араайын айдарын...

ЫРААКТАН ИЙГЕН ЭЗЕН

Ээн талайдын
жанынаң ийген
Эзеним менинг
сүүндиргей не сени?
Бастыра тенгистер
көксимде жүрерде —
Балтика талай
кайкадар ба мени...
Жер ўстинде
мен сүүп те билгем,
Женгимнен туттуртпай,
омок то жүргем.
Турғузып койгон
тузакка да киргем,
Жүрүмнин жүзин
мен ончозын көргөм...
Чайка күштын
эрикчел кыйгызы
Чачылган толкуда
көмүлип калгай.
Анайда сеге
айтпаган сөзим
Амадуум болуп,
ундылып калгай...

Юрмала, 1973 жыл.

ПИСЬМО

Талай түниле
комудап коноло,
Таң алдында
үргүлей берген...
Тапчы кыбымда
та не шылыштай?
Та нениң учун
сен түжиме киргөн?
Сергеленг күйген
бу таң алдында
Сен эмди кайда?
Билбезим эмди.
Качан да бистин
јиит јолдорыс
Кайран јеристе
бириккен эди...
Ол туштагы
согулган јүректин
Окпыны мени
ойгосты эмеш пе?
Јетире айтпаган
сöстöринг меге
Једижип келеле,
кыйнады эмеш пе?
Бу яраттан
сеге јетире
Сүрекей ыраак...
Билерим оны.
Сен билелў,
бала-баркалу
Жүрүм андый —
канайдар оны!

Је нениң учун
бу ёскö јаратта
Јеримле кожо
сен түжелдинг?
Ээн јаратла
баскындалап јүргемде,
Эрикчел санаалар
не эжилди?
Аргалу јүрүмде
јуртаган эжин
Аракы ичиp,
булгалды эмеш пе?
Ойноп ло јүрген
оок балдарынг
Ооруга бастыртып,
ыйлады эмеш пе?
Карангуй түндерде
айса бойынг
Каран ыйлап
отурынг эмеш пе?
Ол ёйлёрди
эске алынып,
Орында уйуктабай
јадырынг эмеш пе?
Је бу јараттан
сеге жетире
Сүрекей ыраак...
Билеринг оны.
Мен билелў,
бала-баркалу,
Јүрүмис андый —
канайдар оны!

Дубулты, 1973 жыл.

ЧАНГКЫР АМАДУ
ҚАЙКАЛДУ ОИ

Кечеги күнде
кайкаган немеге
Улус бүгүн
ајару да этпейт.
«Атом, спутник,
космос то» — дешсеес,
А түңей ле биске
та не де јетпейт...

Јаштанг ала
јаанына јетире
Науканы истеп,
ончозын билет.
Кажы ла күнде
бистинг јүрүмге
Кайкал эдип,
таланттар келет.

Озо бараткан
орус албаты
Ондый болбой —
кайкаары да јок.
Ончозы ѡмбölү
совет калыгым
Ончо јондорго
ўйеге јозок.

ВЛ. ЛУГОВСКОЙ

Москва. Баштапкы ла күкүрт.
Жайылып келген Тверской бульвар.
«Луговской оору. Семинар болбос».—
Ол күн айдышкан поэт уулдар.

Поэт уулдар сыраның барында
Бой-бойына ўлгерлер кычырап.
Көкиген олор качызын сананбас,
Кöбүктүй сыра тамагын кычыдар.

Уулдар ончозы — жинт, каланы.
Москвада дезе баштапкы ла күкүрт.
Бастыра оромдор уулдарга ачык,
Оромдор сайын јүрүм ле күзүрт.

Уулдар ончозы «сүрекей талантту»:—
«Улу болорго — бойынды ла коры».
Луговской дезе талантту ла улу,
Je яңыс ла бүгүн ол тың оору.

Москвада дезе баштапкы ла күкүрт.
Жайылып келген Тверской бульвар.
Луговской бүгүн оору да болзо,
Ачык көзнөктинг алдында туар.

Баштапкы күкүрт карган поэттин
Бастыра јүрүмин катап эзедер.
Чанкыр салкын тёжине согулып,
Чачын сыймап, араайын эркелеер.

Турган поэттин көзине кенейте
Туркестан кумагы ыраактан кörүнер.
Чинар агаштар очомик сомдолып,
Чимганның ыраак сындары кёгөрөр.

Пушкин турган площадьта күкүрт
Пушка аткандый, кенейте торгулар.
Жуурканды таштаган оору поэтке
Жуучыл аттардың киштеги угулар.

Тунгак жуучыл кожондор угулып,
Сиваштың жаркынду отторы көрүнер.
Жаныскан турган поэтти танып,
Фрунзе ого колдорын көдүрер...

Оорыган жүргеги кычырган ороонго
Оноң поэт атана берер...
Эртенги күнде катап ла биске:
«Луговской оору. Слер бош» — дежер.

А Москвада дезе баштапкы ла күкүрт.
Оору поэтке кемис те келбес,
Оскө городто санаага бастырып,
Олүп жатканын кемис те билбес.

Жажарып калган Тверской бульвардый,
Жайым бистердинг жолдорыс элбек!
Жиит бойлорыс жүрүмнен эзирик,
Жирме жаштуда бис кандый тенек...

АЛТЫН-КӨЛДӨ

Алтын-Көлдө ак туман,
Алтайдың тыныжы токтоп калгандый.
Жышта агаштар соокко чыдашпай,
Жылынарга олор кызынып алгандый.
Корон соокторго койон калтырап,
Колдорын согунып, аралда секирет.
Түндөр сайын түлкү де чёкөп,

Тұлтүйип алала, чыкандар кетейт.
Је калың кардың алдынан чыккан
Жемидин бедреп, качан да чыкпас.
Күн де чыкса, күрт алдынан
Күлірт әдип, күртүк те учпас.
Чаклының тилинде балыкка көргүлеп,
Чала бүтпей, киштер өткүлейт.
Јас келер деп, агаشتан учкулап,
Јаңыс ла омок тийиндер бүткүлейт...
Чындал та, удаbas ээн тайгадан
Чыкыраган сооктор јуре бергилеер.
Курбайа тонгон күшкаштар сыйқылдан,
Куру мөштөрдө курсагын бедреер.
Алтын чачту күн ле келзе,
Агаشتар ужыган буттарын јылышадар.
Кайынның суузы тамыры сайын
Кан тепкендей, тартылып јылышар.
Ол тужында ойбок актарда
Омок бийени күртүктер бергилеер.
Јажыл шалин јабынып ийеле,
Јалаңга кайындар ойынга келгилеер.
Кайылган кардың сузынаң ичеле,
Кандыктар бажын көдүрип келер.
Күйктамандар күнге удура
Күлімзү көстөрин ачылап ийер.
Күйктин ўни алтайга торгулза,
Күнкелдилер ойгонып келер.
Күйе берген јалбыштый чечектен
Күннин де көзи кылбыға берер.
Бастыра ла ѡскөн өзүмнинг јыдынан
Бажың айланар, телекей тапчы.
Өзүмдер јыргаган ол кыска ёйлөр
Одö бергенде, сүрекей ачу!
Ол тужында сенинг санаана

Жүзүн ле башка немелер кирер.
Жүс будукту јерине көргөндö,
Жүрүминг кыска немедий билдирер...
Же бажыска кирген сагышты ундып,
Женестү јышла бис öдöлик.
Журап баштаган јаскы күндерге
Жууктай туруп, катап көрөлик:
Алтын-Көлдинг тожы ачылып,
Жайым толкузы јайканы берди.
Ак парузы салкынга элбиреп,
Апагаш-апагаш кемелер келди..
Сындарды тёмён белдери ээлгилеп,
Сыгындар ээчижип, сууга түшкүлейт.
Тура түшкүлеп, баштарын канкайтып,
Туулардын јаражын кайкаждып көргүлейт..

ЫРААҚ ТУРЛУДА

Тураның ичи карангуй.
Туманду кыш... Кар јашкан.
Узап барган сындарданг
Уйкузырап күн ашкан.

Турлуда јаткан јестемнинг
Туразында отурым.
Ээн тайгада јадарга
Эрикчелдү ле болтыры.

Токуналу кепшенип,
Тойу койлор јөдүлдейт.
Потпойлоның полдорын
Боро чычкан ёрүмдейт.

Кижи чилеп эстейле,
Кискелер сүт ичкилейт,

Ургүлэй бердим эмеш пе,
Үлгерим не бичилбейт?

Коночы чылап кызырып,
Коно ёчёмик от күйер.
Түлтүйген тымык аралда
Түниле катап түлкү ўрер.

Тегерик акта ол ойноор,
Тенгериге ай ёксёёр.
Оорузы јаан кижидей,
ОНТОП-СЫКТАП, ўкү ёксёёр.

Толукта ийттиң курсагын
Токтонок түнде база ичер.
Топчылардый истерин
Токтонок булгап, суу кечер.

Койлор јылу кажаанда
Койу арканы түженир.
Кејирлери кырлангдан,
Кепшенер, кепшенер, кепшенер...

Јестем ле эjem бажыма
Jaан јастык салгылаар,
А мен уйуктап болбозым:
Санаалар, санаалар, санаалар...

Сугаттың оозы туй тонуп,
Суудагы тош тызыраар.
Тыны кирип келгендий,
Тымык стена тырсылдаар.

Јабылбаган парата
Jaңыскан тонуп, чыкыраар.
Бичилбegen ўлгерим
Чыкандар түнде кычырар...

ЈАЙГЫДА

Јер энем мени
Олёнглө чуулаган...
Женгезек тёжёкту
Жалаңда јадырым...
Көк айаста,
Туулардың ўстинде,
Булуттарла кожно
Күн браадыры.
Олор јолыла
                  миллион јылдарга
Күнүң ле мынайда
                  баргылап ла јат...
А мен дезе
                  бу јарыкта
Төртөн лё јашту, је
                  јүрегим систайт.
Үстимде шуулаган
                  бу ўркүнчек бүрлер,
Күс ле келзе,
                  какталып калар.
Ойгонып келеле,
                  оноң ло көрзөң:
Ойлёр откөн —
Қатап ла кар.
Је бүгүн меге
                  јылу ла јайым.
Адару күүлеп,
                  мöt бедрейт.
Мени соододып,
                  будактан будакка
Тийингдер секирет,
                  тийингдер секирет.

Аксандап келеле,
менинг јаныма
Аланг кайкап,
аспан токтойт.
Канадын јанып,
скрипказын алыш,
Качан да укпаган
симфония ойнойт.
Jүрөмнинг, ырыстынг
күүзин тыңдаалап,
Тымык чибiler
араайын ўшкүрет.
Чочый берген
карагай кенейте
Чочогойын ычкынып,
будыма түжүрет.
Кандый тымык!
Кайдаар ла көрзөн:
Карлу мёнкүлөр
ыраак, ыраак...
Канча да кирези
сананып жатсам,
Карыырга жетире
эмди де узак..

ЈАСҚЫ ТҮНДЕ

Карануй көзнөктү
jabыс турада
Кандый да келин
түниле ыйлайт.
Откүүлдинг јанында
кандый да уул

Окпööрип, кыска
jüregin сыйлайт.
А жалаңдарла, бастыра
жолдорло бүгүн
Эрке, эрке
јас келип јат.
Талдардың бүрчүгин
ол сыймап ийгенде,
Тарс этире
јарылып ла јат.
Эжинең ырашкан
ўй кижи ыйлайт —
Эрикчел санаалар
коксимде толтыра.
Унчукпай, түмен
јылдыстар отторын,
Улугбек чилеп,
ајыктап отурым...
Јанымда турган
бу јаан теректер
Јайыла берер
ай ла толзо.
Улус бойлорын
јамандап ташташпай,
Бу Улу Јүрүмди ондойтон болзо...

САЛОНДО

Ченеген чилеп, јаражай келин
Чек базытла јанымла ёдöt.
Окпööрип бергеним сезип ийеле,
Очöгөн чилеп, көзиме кöröt.

Кёндүре баратса, туйкайын көрзөм,
Көзине оның күн толгондый.
Жүзинде чырыш јок то болзо,
Жүрүмди көргөн лө ўй кижи болгодый...

Је күнүң ле энгирде табышту салонго
Јенгил базытту ол омок келет.
Таныш эмес жажытту јүрүмин,
Танытпас санаазын ол кожо экелет,

Jaан учурлу политика шүүшкен
Ярлу эрлердинг жанында токтойт.
Кутарган јүстү каргандар оның
Куудый апагаш колдорын окшойт.

Эңчейип бараткан эрлер кенейте
Эрмекчили болғылап, көстөри күйгилейт.
Таланты жабыс пижондор олорго
Табылу баскындап, күйүнүп көргүлейт.

Кемге де көрбөй ,санаазын жажырган
Келиннинг күзүнги каткызы угулат.
Кажайган чачту эрлердинг тёжинде
Қалганчы каны оқтолып согулат.

Оскө јүрүмдү ол келинге көргөмдө,
Оскон жерлерим кенейте ундылат...
Эрини ойноп, эрмектен турганда,
Эр жүрегим эригип, кайылат.

Эрикке туттурган көзине көргөмдө,
Эбирип жетпес талалар көрүнет,
Кар түшпейтен ороондор жаткылайт,
Качан да көрбөйн талайлар көгөрöt.

Је күзүнги каткылу жаражай келин
Жети часта шампанский ичер...

Оноң карманду карғанга барада,
Оорудаң чеберлеп, ёббөнин кичеер...

Чек базытла табышту салонго
Чек ёскö кижиның жаныла ёдёр.
Окпöөргөн ёскö уулдардың көзине
Очöгөн чилеп, катқылу көрөр...

Москва, 1973 жыл.

ЖАСКАРЫ

Карапып бараткан карлу жаландар
Нени де сакып жаткандай, тымык...
Күреелей турган ўүре кайындар
Күнгө жылынат. Сүрекей ыжык.

Тöрт талага ачык туулардан
Жылу-жылу эзиндер келет.
Жадын-жүрүмди, бойынды жаңыртып,
Жарык-жарык санаалар экелет.

Узун кыштың күндөрин ундыдып,
Удура, жүрүмге, жас кычырат.
Қалганчы шүлү кар ўстинен
Қайкап, нени де таан кычырат.

Сүрингди баскан кышкы булуттар
Жүргүлей берген кайдаар да качып.
Тенери бийик, копөгөш-көпөгөш.
Телекей бүгүн ойто ло ачык!

Көксимди откөн бу жаркынду жаста
Жүрүм меге катап ла тар.
Чындык најылар, слер бүгүн кайда?
Слерди ле көрөр күүним бар...

Амаду-санаагар кубулып калды нё,
Айткан сөзигер чечен, та јок?
Ардак бойоор азыйдый ла болзоор,
Артканы меге керек те јок.

АЗЫЙДАН АРТКАН БИСТИНГ КЫЛЫГЫС

Азыйдан арткан азиат кылыгыс
Азып-тозуп, ойто¹ ло келет.
Эрмекке турбас эски-саскыбыс
Эрикчел ачу санаалар экелет.

Бойыстанг бийик, талантту улусты
Бойыска бистер та не тенгдейдис?
Кожо иштеген кишини онгдобой,
Коп угарга та не менгдейдис?

Орё лё özüp келген бойысты
Очүре базарга макатып турадыс.
Теерменнинг айланган тегелик тажына
Тегине сууны та не урадыс?

Јамыга турзаас, бажысты канкайтып,
Јаныста улусты та не сеспейдис?
Јаан улустынг алдынаjakшыркап,
Јабыс кишини та не тепсейдис?

Чынааркап, ёскö кишининг созиле
Чын-тöгүнди ылгабай, колыйдыс.
Јарлу болорго бойысты керелеп,
Јарым ла часка геройлор болодыс.

Је качан бирде бойысты онгдоп,
Бойысты каарып, бис айтпай кайдарыс.
Арткан јондорго јергелей тенгдежип,
«Алтайлар бис!» — деп оморкоп айдарыс.

ЖИЙТ ПОЭТКЕ

Жарлу болорго ўлгерлер бичип,
Жалтанбас омок эр болорынг.
Бастыра немеге јаңыданг көрүп,
Бай јўрүмле сен толорынг.

Айткан сөстöринг ару да болор,
Амадуунг сенинг бийик те болор...
Жалкуурбай иштезенг, жар да келер,
Жарык-жарык кöп санаалар берер!

Бозом энгириде, танг эртеде
Бозогон алтап, Поэзия келер.
Је жаркынду күндий ырысла кожо
Жажытту коронын ол кожо экелер...

Күндү де болор, күйүниш те једер —
Күч ле болор, јинт нёкёrim!
Jүргингди улус шыркалап та койзо,
Jүрүмнинг јүзине сен омок көрөринг...

Бойына сени тендеген улустан
Бийик болуп, олорго килееринг...
«Ас калыктынг поэди мен» — деп,
Ачузын јаңыс түбинде билеринг.

КОЖОНГ

Қарыккан санаадый,
калганчы кожонгдый,
Каарган аркада
бүрлер какталат.
Айтпаган сөзимдий,
алкышту күүнимдий,

Айланып, кайдаар да
арапайын баргылайт.
Эң ле артык
кожоным менинг
Элбек шуулаган
аркадый болгон.
Jүзүн özümder
јажарып јытанган,
Jүс күштардынг
үниле толгон.
Кожоным, jүрүмим,
öлүмим сананып,
Тымык аркала
баскындал jүрүм.
Jүс те јылга
jүрүмди мактазан, —
Jүзин танытпас
ол ло jүрүм...
Ойгор до деген
кожонымды jүрүм
Орой бүрдий,
учурта бергей не?
Кереестеп jүректен
айткан сөзимди
Үйелер jaрадып, учурын билгей не?
Jүзигер калыкка
јараабай барза,
Jүрүм слерге
бир де килебес.
Je öскүс ле артып
калбайтан болзоор,
Öскöзи меге —
не де эмес.

ПАРТИЗАН УУЛ, КЕРЕГИНДЕ КОЖОН

(поэма)

КИРЕ СОС

Бу тууының сөстöри, најы,
Буурыл чöлдöги баргаадый кату.
Тöс шöүлтези эски де болзо,
Тöрöл јеристин ыжындый тату.
Бу тууыны та кайданг уккам?
Буруумды таштагар —
Мен ундып койгом...
Айса оны мен түжимде көргөм?
Кöп түндерге ол кёксимди öйгөн.
Эдил сууның ол јанында
Элбек чöлдöрдин салкыны айтты не?
Украин јуртта эмдиге чöкöбöй
Уулдарын сакыган энелер айтты не?
Откön јууның јолдорыла керип,
Олтүрткен адамның сёёгин бедрегем...
Оскö дö укту улустар айлына
Оскüs эместий, мен конорго киргем.
Орус, белорус, украин улус
Орын-тöжöгин кысканбаган меге.
Түнде де келзем, столына отурып,
— Тöнгей бис советский укту! — деген.
Бу тууының сөстöри, најы,
Буурыл чöлдöги баргаадый кату.
Тöс шöүлтези эски де болзо,

Төрөл јеристинг ыжындый тату.
Совет јонымынг ортозында јүрүп,
Солун курсагын отурып јигем.
Төр бажына чыгарга мендебей,
Төрөл јеримнинг салымын билгем.
Бу туузыны та кемиенг уккам?
Буруумды таштагар —
Мен ундып койгом...
Айса оны мен түжимде көргөм?
Кöп түндерге ол көксимди ёйғон.
Албаты-јонго куучындал саларга,
Алтай тилим,
Сөстөринг берзен.
Божобос ёйлү, таланттар талдаган,
Поэттер Кудайы,
Болужынг јетирзен.
Кару сөстөр јүректен барганды,
Карандаш бажын
Мен сый тиштегем.
Кара калаш курсагым да болгон,
Карануй түнгө јетире иштегем...
Онынг да учун бу сөстөрим
Буурыл чөлдөги баргаадый кату.
Төс шүүлтези эски де болзо,
Төрөл јеримнинг ыжындый тату.

ЕЛЕНА ЭМЕГЕН

1.

— Европа бистинг — деп, фашисттер

келгенин

Елена эмеген куучындал берзегер.
Эсэс слерди канайып шылаган,
Эмеш те болзо, көргүзип ийзегер.
— Европа дешкенин кайданг кöröйин,
Немецтин тилин кемибис билген?

Эжигим оодып, јымыртка некеп,
Эрликтий бүдүштү немелер келген.
Чолтык мылтыгын суура тартала,
Чочко-кужымды ончозын кырган.
Јараган ла немени колымнаң блаажып,
Јабаарып, тоноп, кожо апарган.
Кöпчилип туре деп айтпа, уулым,
Кöрбögөн кижи, байла, бүтпес.
Орус кижи торолоп то јүрзе,
Онойып јабыс качан да түшпес.
Јакшы ла јаткан јуртыбыс бистин
Јангыс ла күнгө чек кургап калган.
Мойношкон улус деремне ортодо
Мойнынаң агашка буудырып салган.
Саранча чылап, олорды ээчиде
Саң ла башка таңмалар келген.
Қажы ла иле чеденге, эжикке
Қандый да јарлу чаазындар илген.
Ээчий келген эдүлер ады
Эсэс деген черүлер болгон.
— Коммунист, комсомол кайда? — дежерде
Қалыктың көзи јашла толгон.
Немецти ээчий, кöчкүндер чилеп,
Неме уурдайтан румындар чубашкан.
Бичикчи кижи билип јүр, балам,
Бисле удура ончозы јуулашкан...
Алтай јеринде сен ёскён болzon,
Арасей јоныла сен бир киндиктү.
Қалыгын ас деп сананба, балам,
Канча чактарга бис бир салымду.
— Елена эјек, ол ёйлөргө
Эмеш чокум ајару салзагар.
Мындый ла јайда, таң эртеде
Мындағы согушты эске алзагар.

Атака тушта бу ла јуртта
Атту черёү турушты эмеш пе?
Алдаарда јаткан јурукта кижи
Адам болгон — кёрдигер эмеш пе?
Эскире берген шинельдү де болзо,
Эскадрон баштаган командир болгон.
Эрлүй бойы јиит те болзо,
Эркин јўректў коммунист болгон.
Азиат јуучылдар мында турганын
Арткан-калган солдаттар бичижет.
Атака тушта фашистке олор
Ат куйругын көргүспеген дежет...
Елена эјек, мен кёп бичигем,
Эмдиге јетирие сурузы угулбайт.
Елена эјек, мен кёпти көргём —
«Суру јок»... деген сös ундылбайт.
Памятник таштарда јуучылдар аттарын
Бастыра јерлерден ончозын кычырдым.
Магы јарлу, чачтары буурайган
Маршалдар бичигин ончозын собурдым.
Елена эјек, ол ёйлөргө
Эмеш чокум ајару салзагар:
Мындый ла јайда, таң эртеде
Мындагы согушты эске алзагар...
— «Атака» деген кыйгыны, балам,
Ак-јарыкта мен кёп лё уккам.
Јүрүмде канча јууларды көргём,
Јеримде канча јуучылды јуугам...
Ол јайгыда кырада ажыбыс
Қандый койу јаранып ѡскён!
Таң алдында ару тымыкты
Танктар адып, кенейте ўскен.
Тозынга бороргон бистинг черўлер
Токуналу тескерлеп, јуртла ёткён.

Көстөри кунугып, бу ла полдо
Кöп кöörkiiлер шыркадаң öлгөн...
Кöörkiiлер сичозы уулдарым ошкош.
Кöп уулдардың кöстөрин јапкам.
Öскö энеге бир уулым, байла,
Олүп јада сöstöрин айткан.
Атту черүйлер кöп лö öткөн.
Адангы, балам, кörbögöն эдим.
Бериги јердең адазын, уулдарын
Бедреп келгени јаныс сен бедин?
— Карычал толгон калганчы суракка
Каруузын слерге канайып берерим?
Бастыра јанынаң jöryümди де билзем,
Фашисттин jöregин мен кайдаң билерим?
Атту черүй табылбай калганда —
Арасай элбеги бу ла туру.
Алтын сööttöрин кайда салды не?
Албаты ортодо эмдиге ле сурү.
Јаштаң ала мени јонымның
Јайымды сүүген кожоны кökitкен.
Иште öскөн бу бойымды
Ильич берген јаң јреткен.
Полицай болуп энедең бўткенди
Поэт кижи канайып ондоор?
Кижининг кирлү сагыжын эмдиге
Кижилик шингдеп болбогон болов.
Бууныккан jörek чечилгей эдип,
Бу ажаардан мен урайын.
Бурлаган сүттий, садыгар аյкап,
Бу айдың түнде сöзигер угайын...

2.

— Кызыл Черүбис jöре берерде,
Öскүс балдардый, артып калганыс.

Артып калган шыркалу улусты
Айылдарыс сайын јажырып салганыс.
Артып калган олордың ортодо
Алтай јеринең бир уул болгон.
«Атту черёунинг јуучылы» — дейтен,
Адын эмди мен ундып койгом.
Бажында шырказы јазылып келерде,
«Партизандар кайда?» — деп, ол сураган.
Пашка уулымга баштадып алала,
Карангуй түнде кайдаар да барган...
Телекей чайкалар јуудаң озо
Тегин јўрўмде јенил јўргенис.
Јуук ла јаныста јўрген улусты
Јуунинг ёйинде јаныдаң көргёнис.
Эртен тура эжигим тепкилеп,
Эсэс деген јутпалар келген.
Эки колын јўктенип алала,
Ээчий узун офицер кирген.
Тейлекен ошкош соок бўдўми
Тенкейген картузы алдынаң кўрўнген.
Божница алдында фотого чокып,
Бойынынг тилиле нени де ўрген.
Бу ла кўрзём, староста бистинг
Бултайган немецке нени де айдат.
Јудрук тўёнип, чилекей јудунып,
Јурукта отурган уулымга уулайт.
Амыр јакши јўрўмдў тужыста
Албаты ончозы тўнгайдий кўрўнер.
Је јаман ёйдё ончозы элгелип,
Јакшига, јаманга эки бўлинер.
Калак-кокый, кайкаган бойынча
Қайра стенеге мен тайангам.
Немец будын јалаган «кырсага»
Нени айтканым билбей де калгам.

Партизан уулымды — Пашканың некеп,
Бажы-көзиме сопогыла тепкен.
«Жажырган солдадың кайда?» — дешкилеп,
Jaагыма согуп ,олор некеген.
Азыда колыма ийне де сайза,
Ачуга чыдабай, кыйгырып ийетем.
Кинчектү тантма тепкилеп турарда,
Кичинек те ачуны сеспегем мен.
— Елена эже, жүректи јазатан
Эдилү әмдер кайда да јок.
Кийнингде жүрген кирелү немени
Кижининг көрөр аргазы да јок.
Кара сагыштың алдына качан да
Қанча катап сен ару болорынг.
Қанайып та јабыс базайын дезе,
Қанат ѡскёндий, сен бийик болорынг.
Јалканчый берзен, јабызап түжеринг,
Жажына адың карғышта угулар.
Жайканып ѡскён јайғы чечектий,
Жарқынду сүриң ундылып калар.
Орус эненинг жүректе оорузын
Оңдол јадым, Елена эјек,
Түнди ээчий — качан да түш!
Түкүрткен жүрек түнгей ле элбек.
— Алтайдың уулы, ол ло солдат,
Адан ба, кем? — билбезим, балам.
Партизан улуска кожуулып алганын
Пашка уулымнаң мен бойым уккам.
Седен башту, јенгил базытту,
Сендий ле кара чырайлу эди.
Анан бери көп ёйлөрötкөн,
Адын оның мен бош эндедим.
Адын уулым айдып та берзе,
Айдарга тилим келишпей туратан.

Ат-нерелў јалтанбас керегин
Албаты-јоныс јарадып угатан.
Тўжиме кирбес атту да болзо,
Тўнгей ле менинг уулымдый болгон.
Эрте јаста, мындый ла энгирде
Уулым Пашала ол кожо ёлгён.
Эки најы партизан болгылап,
Эрлў болуп, јаба тартышкан.
Казыр фашисттер курчап аларда,
Қалганчы патронго јетире адышкан.
Эки уулым ёлбёгён болзо,
Энедий јеринде јүргүлеер эди.
Јүрүмге, күнге, ырыска сүгүннип,
Улустанг кёёркүйлер артатан беди?
Кайкалду јүрүм кайа да көрбөй,
Казалап, ичкери барып ла јат.
Қарый берген кару јуучылдар
Бир эмештенг артап ла јат.
Озогы шыркастын оорузын јажырып,
Окопный најылар ас ла артат.
Орден-медали шынғырап-шынғырап,
Оролор сайын тарқап ла барат...
Озўп јаткан бу јаны ўйеге
Олгёнис, тирўбис иженип јадыс...
Калыртым күүнинг тийбеди бе, уулым?
Карангуй киргенче отурып калдыс.

* * *

А тышкary дезе тымык, тымык...
Сүўри теректер сўрлери каарат.
Ак арчуулын јабынган кыстардый,
Айдынг тўниле садтар агарат.
Үргўлеп јаткан суу ўстиле
Үрбеедеп, туман араайын јайлат.

Узун јурттың учиңда, анда
Украин кыстардың кожоны жаңылат.
Үйүктап калган жалаңдар учиңда,
Үнчукпас черўдий, агаштар көрүнет.
Жыда ошкош баштарын чибiler
Жылып бараткан булатка көдүрет.
Барбак дубтың төзинен кенейте
Партизан Пашка көрүнип келгендий...
Кыска автомат стволына тайанып,
Кыстардың кожонын ол тыңдаپ турғандый.
А төрөл јуртында тымык, тымык...
Энезининг эски туразы каарат.
Ак арчуулын јабынган кыстардый,
Айдың түниле садтар агарат.
Оскён јуртын таныбай турғандый,
Оскүс немедий, ол анда турат.
Оскö уулдарды сүүген кыстардың
Өзёккө томулган кожоны угулат.
Сурузы жылыгын ол алтай солдат
Партизан уулла коштой турғандый.
Элбек Төрөлин, амыр јурттарын
Экүден экү көргүлеп турғандый...
Елена эјектенг уккан сөстөрлү
Экче чаазынды туйкайын түрелик.
Башка жаңы бажалык баштайла,
Партизан уулдың керегин көрөлик.

ПАШКА ЛА САШКА

Такалу, чолтук сопокту солдаттар
Таң эртеден көндүреötкүлэйт.
Парижти, Брюссельди тепсеген монгустар
Баштары канкайып, ичкери көргүлэйт.

Тонодып салган тымык јурттарга
Токтобой, олор кёндүре баргылайт.
Оос чурана колына алгылап,
Орус кожонды ёчоп тарткылайт,
«Москвада болотон парадка» мендеп,
Мотоциклдер, танктар кёндүре шунгулайт.
Москва... Москва... кару Москвадан
Кандый да солундар мында угулбайт.
Чечинип алган ёскö танкисттер
Колонка сайын табышту јунунат.
Столмодо илген радио токтобой,
Тёни-тёжиле нени де артылдайт.
«Мерседес»¹ ичинде кандый да бийлер
Мендебей, јамыркап, Москвага ууланат.
Олоры ётсö, ойто ло эртен
Ончозы катап јаңыданг солынат.
Јүстерин јуурып, улус унчукпайт,
Јүрүмнинг калганчы күндери келгендий.
Откүлеп јаткан ийдени кörзөнг,
Оны токтодор ийде јок немедий.
Бажы күнгө изигенче ѡлды
Паша улусла кожа аյыктайт.
— Мындый ийдени кем јенетен? — деп,
Крестенип, коштой кем де кайкайт.
Пашка кенейте кабагын јурала,
Бажын булгап, ичкери кöröt.
Балдарлынг школында кандый да табыш:
Партизан тудатан овчарка ўрет.
Пашка түнде энезиле кожа
Бажынаң шыркалу солдатты јажырган.
Арсыл ийттер не ўргүлейт —
Айса солдаттынг истерин таныган?
Јок, онынг ўренген тёрөл школында

---

¹ «Мерседес» — јенил жорукту машина.

Парта, столдорды фашисттер ооткылайт.
Қастар кайнадып, тойгылап алала,
Каткырып, јурттың ийттерин аткылайт.
Каткы, кожон, јун буркурайт.
Каланы абыс фрицтерди окшойт.
Пол элегенче бийелеп, сүўнгилейт...
Полицай Сашка олорло кожо.
Азыйги кулакка јёёжозин јандырып,
Адазын немецтер староста эткен.
Полицай Сашка рядовой до болзо,
Мундирге, јангга јаны ла јеткен.
Кабак эткен төрөл школында
Качан да олор кожо ўренген.
Ол ло класста Маша деп қысты
Олор экү түйкайын сүүген...
Маша школдонг орой јанганды,
Онг јаныла Сашка базар.
Соок бүдүштү, нени де айтпай,
Сол јаныла Пашка баар.
Санг ла башка каткылу сөстөрди
Сананып, Сашка арыбай төгötön.
Күүнин қыстың түйкайын сескендий,
Күйүнип Пашка Сашкага кörötön...
Санаазына јединип, јаң алала,
Сашка эмди пötükтий јүрет.
Үстинде турган јамыга ёткёнип,
Үстинен тёмён улуска кöröt.
Комендант Манига түңгей болорго
Көлмылтыгын кардына танынат.
— Кёёркийим болzon, јенил јўреринг —
Кёрүде мен — деп, кёндүре мактанат.
Гитлер чилеп, чачын тарайла,
Кирлү будыла тураны тепсейт.
Кунугып калган Маша оның
Куучын-эрмегин бир де сеспейт.

Күнүң ле сайын Маша эмди
Күйбүреп турган санаазын јажырат.
Күнчыгыш јанын түйкайын аյкап,
Күүнине тийген фашисттен јажынат.
Эригип, Маша көзнөктөң кöröt:
Ээн деремне... онкайгон кажат.
Күйүп јаткан чөлдөрди ажыра
Күн кандалып, катап ла ажат.
Озөктө агарып турган школында
Öштүнинг эзирик кожоны угулат.
Нени эдеринг, Маша, нени?
Нени сакып, јүргегиң согулат?
Jүүлгектий, тенек јаш тужында
Jүрүм јарт ла торт јайым болгон.
Эңчейтип алган быјыраш бажынга
Эмди кандый санаалар толгон?

* * *

Кенейте тымык энгирди торгултып,
Кејири јарып, пулемет таркырайт.
Карангүй оромдо кыйгылар угулат,
Казыр ийттер токтобой арсылдайт.
Кен оромды кенейте јарыдып,
Кемди де истеп, фашисттер јүгүрет.
Коркыган Маша ненинг де учун
Коңылтак ёдүктүү чыгара секирет.
Кöрөр-угарга јеткелекте ого
Откүүлде удура Пашка туштайт.
Өкпöзин бадырып торт ло болбой,
Öчöш чачтарын колыла ууштайт.
— Шыркалу солдатты јажыр — дейле,
Шымыранып, база нени де айтты.
Мангдайын тантан кижини көрлөө,
Манзаарып, Маша сарайын ачты.
Шыркалу солдат бойынын тцлиле

Шымырап, ого алкыжын айдат.
Көзи чагылган ийттерлү ўштү
Көндүре ёдё берзе ле кайдат!
Уул солдатты јажырып салала,
Унчукпай, кыска карузып кёрди.
Көндүре чеденди ажыра калыйла,
Көлёткө чилеп, кайыла берди.
Jүзи кызарган Машаның эмди
Jүргеги тату токунай берди.
Кöптöзин кенейте менгдештү топчылап,
Кöстöри молтүреп, ээчиде кёрди...

КЫШ КЕЛДИ

Ээнзиреп калган јурттардың ўстиле
Эрикчел-эрикчел кар айланды.
Пашкадаң суру кайдан да јок...
Баштапкы военный кыш башталды.
Кöбölök чилеп карлар талбандаپ,
Köлгöl, јолдорго, јаланга түшкүлейт.
Корчойып алган фашисттер тонгылап,
Коркып калган бүдүштү ёткүлейт.
А кар дезе айланып, айланып,
Jукачак шинельдү олорго отурат.
Jайканып-јайканып, машина олорды
Jажытту ороонго удура аппарат.
Кайдарла көрзөн: карла кар...
Кайран Москва эмдиге унчукпайт...
Санаада кар, јүректе толо кар,
Кажайа берген телекей унчукпайт.
Шыралап јаткан алтай јуучылдың
Шырказын јунуп, Маша эмдейт.

Баштапкы кыру түжерде ле солдат
Бажын көдүрип, Машага имдейт:
— Бажым јаскан орус балама
Бальшой спасый! — деп, ол сүгүнет.
Откүлөп јаткан ёштүге көрөлө,
Очё бергенди, тың сүрнүгет.
Отурган кыска ыраак Алтайын
Орустап, алтайлап учында мактайт.
Кунугып калган кыска көрөлө,
Куучынын ўзүп,
Јардына таптайт:
— Олор бисти түнгей ле јенбес,
Олордын күчи түнгей ле јетпес!
Ончобыс бистер бир ороонду,
Орооныс бистинг бир салымду.
Каарып турган караңуй аркага
Кажы ла энирде Маша көрöt.
Бажына јүзүн санаалар кирет,
Пашка көөркийи јүргин öбрöt.
Пашка эмди бастыра улуска
Партизан болуп ады јайылган.
Кўски түнде обер Маннды
Кўлийле, Пашка олжолой берген.
Алтай уулды адына миндирип,
Партизан јерине ол јетирген.
Пашканы тудуп аларым! — деп,
Полицай Сашка улусты кезеткен.
Јалмагын јара аттырткан учун
Јамылар оны ефрейтор эткен.
Ээнзиреп калган јурт ўстиле
Эрикчел, эрикчел кар айланат.
Пашкадаң дезе суру да јок...
Баштапкы военный кыш башталат.

* * *

Күзүнгі шыңырайт, шыңырайт, шыңырайт...
Күндү көрүп, кемизи јыргайт?
Полицай Сашка орден алган,
Полковник тойго бир мунг салган.
Јегүлү аттар јергелей келедет,
Јерге тийбей, учуртып, мендедет.
Сашка бүгүн Машканы алар,
Салымын алкап, солдаттар алғырап.
Маша, Маша, не куугардың,
«Мамынька!» — деп, не кыйгырдың?
Герман јанду той башталар,
Керектү неме будыңа ташталар.
Ада-энезинен јўп сурабас,
Амадузынаң ол бурыбас.
Јаң Сашканың колында,
Сашка — фрицting койнында.
Маша, Маша, нени эдеринг,
Кемге керек бу кедеринг?
Эзирик фашисттин эмееңи болорың,
Эл алдына уйатка каларың.
Күзүнгі, күзүнгі, күзүнгі шыңырайт!
Күндү көрүп, Сашка јыргайт.
Полицай Сашка орден алган,
Полковник тойго бир мунг салган.
Эй!
Јүгүрүк аттар јеткилеп келди,
Јүрүмди баскан јеткерлер экелди.
Кедерлей берзен, јүзинге тепкилеер,
Герман јериине айдай бергилеер...
Нейштадт городто саду ачылар,
Немкалар сени саткылап алар.
Ийт айактаң аш ичеринг,
Ийне көстөң күн көрөринг.

* * *

Бозого-эжикти јырс тебеле,
Полицай Сашка бу кирип келди.
Бойыла кожо јалаң эзирик
Полицай улусты ээчидип экелди.
Гитлерге ёткёнип, ёскүрген сагалын
Кичинек сабарыла Сашка сыймайт.
Төз чилеп бажын канкайтып,
Төргө чыгып, көзин сыйкыйтат.
Коркып калган ада-энеге
Колын бербей, мынайда угузат:
— Улу Германия слерди, согумдар,
Ундыбас! — дейле, болуштоп тургузат.
— Эртен-сонзун Москваниң бойында
Немецкий черў парадла ёдёр.
Берлиннен келген јетирүле болзо,
Парадтың бойын фюрер кöröр...
Кенейте Мария куугара берди,
Кезем ўниле кыйгырып ийди:
— Качан да немец Москвани албас,
Качан да Волга тескери акпас! —
Полицай Сашканың семирген јаагына
Талайып келеле, алаканла согот.
...Айылдың ичинде бастыра немелер
Айланып турала, чек јоголот.
Партизан кыйнайтан бастыра сүмезин
Полицай Сашка каныгып көргүзет.
Колына уймалган каннан јескинин,
Коларткыш некеп, стенеге түкүрет.

КЫШКЫ ЖОЛДО

Карга бўркеткен карагай агаштар
Каруулчык ошкош тым тургулайт.

Кышкы узун түш түженип,
Кымынып алган чибилер ўргүлейт.
Карангүй кышкы тенери түбиле
Метеор изи Әчөмик чийилген.
Кышкы јолдо тыгылган обозтор
Москвадаң кайра чыкырап чойилген.
Декабрь айдың корон соокторы
Једижип, каарып, кийнинең келет,
Карлу јаланга токтой түжеле,
Кайың кресттерге каскалар илет.
Ырбап бараткан фашисттер ўстиnde
Ыраак-ыраак јылдыстар көгөргөн.
Бийиктен олор бу мындый немени
Чактар откүре көп лө көргөн...
Москваны алатаң солдаттар ўстиле
Карлу куйун араайын ойнойт.
Орустанг јалтанып, от јарытпай,
Обозтор түниле онтойт ло онтойт:
«Улу Германия! Уулдарың браадыры.
Көбизи Москваның алдында јадыры...
Олүм бисти истежип келер,
Оч учында бойынга једер...
Германия, Германия, бис сеге браадырыс,
Кенек бистерди ал, кайраныс!
Катап ла келди Рождество байрамыс...
Кайың кресттер — јуучыл кайралыс!
Германия, Германия, сен бисти тында,
Келетен бийлерге сен јакы тынғыда:
Казыр да болzon, озолоп табарба,
Карлу Россияга качан да барба...»
Отторы көрүнбес јурттарды откүре
Обозтор түниле онтойт ло онтойт.
Олүмненг качса да олорды ээчиде
Олгөндөр артып, куйундар ойнойт...

* * *

Төң ажыра кискедий ёңөлөп,
Төрөл јуртына Пашка кирди.
Төң алдында туразы јогыла,
Төңөштий јаңыс трубазы көрүнди.
Тижин тиштенип, печкеге једеле,
Тизелей түжүп, Пашка ыйлайт.
Јаңыс ла трубазын Пашка сыймайт,
Јаңыс ла эзин трубада сыйлайт.
Карангүй түнде трубага чертенип,
Карабин мылтыгын кабыра тудунат.
Командир берген приказты эзеп,
Каныгып, Пашка кан јудунат.
«Отрядка келзем, сакыган энеме
Оны айтпазым...» — ол сананат.
Баратан ёии јууктап та келзе,
Бала тужын ол эске алынат...
...Бу ла күйген туралынг ўстине
Кичинек Паша јажынып ойнойтон.
Канча уулчак чертенип те турза,
Қачан да оны таап болбайтон.
Күйүп қалган бу ла печке
Қышкыда кандый сүүмчилү кайлайтан.
Үйуктабай јатса, энези уулына
Кандый јараш чörчöгин айдатан!
Бу туралынг эжигин ачып,
Машаны көрөргө ойынга мендейтен.
Тудала, фашистти сураган кижи:
Тура кемге бурузын јетирген?
Печкенин јанына амырап алала,
Керектү кижининг айылын көстöди.
Күрге јетире эңмектеп барганча,
Күбүр карга кös тунды.
Сооктор канайып та тызырап турза,

Је Пашканың јўрги јалбыштаң изў.
Фашисттер эбира канайып та қорзё,
Кемизи де көрбөс јуучылдың изин.
Каруулда турган ёштүлер көзинен
Кайучы уулын түн јажырган.
Карлу күйүн онёйтö айланып,
Кардагы изин туй јалмаган.
Пашканың планы чокум да болзо,
Бараткан кереги јеткерлў ле кату:
Јер јарыырга јеткелекте ого
Жемирер керек бир складты.
А складты эбира каруулчык баскындайт,
Караңгай түнге серенип, аյктаит.
Тонгтон карды сопогыла тепсейт,
Токтой түжеле, табышту эстейт.
Озо баштап каруулды јоголтор —
Ол толукка јетире ле бассын...
Кенайте токтоп, бу нени сананат?
Герман јерин сананган болбайсын...
Ары ла болуп, бурылып јадарда,
Арказы орто бычак кадалды.
Миназын капшай тургузып ийерге
Пашка ёлгёнди ажыра калыды.
Ол ло тарый) сиреналар улып,
Октор эбира сыгыра берди.
Ондор тоолу ракеттер учкулап,
Прожектор јерди сыймаштай берди.
Артылдал айткан јакылта угулат,
Арсыл ийттердинг ўргени торгулат.
Jўгўрип келеткен солдаттар тизирти
Jўрегин тепсеген немедий томулат!
А Пашка шнурдың учын бедрейт,
Кургак серенке та не де кўйбейт!
От учында шнурына камылды,

Пашка туура кискедий калыды.
Күзүрт эдип, јер силкинди,
Күйген јалбыш јылдыска јетти.
Коркушту арып, аштап турганын
Партизан Пашка јаны ла сести.

МАШАНЫҢ ЭНЕЗИ СААРЫНДАЙТ

Ой, булутту, бўрўнкий таң јарыды.
Бургомистр јонго циркуляр јарлады.
Офицер фашист та нени айдат?
Ойто ло калан јуунатпаза кайдат...
Станцияда паровоз та не кыйгырат,
Староста бажын та не тырманат?
Чочкодый таңма та нени сананат,
Чотко кемнинг јўрўмин ол салат?
Чанакту аттар та не јегилген?
Чаазынду чиновник та не мендеген?
Капшыйган офицер та нени айдат?
Қатаи ла калан болбозо кайдат...
Чўмерек таңма та не ырјандайт,
Чикезин кёчўрбей, та не мыйрынгдайт?
«Кижи-кiiйик» мағдайын арлайт,
Кижининг тилине кёчўрип јарлайт:
— Райх јеринде јўрўмди бодозо,
Райдагы јўрўм не де эмес...
Кулдар кереги јартала берди,
Барган кёёркүй качан да келбес.
Ой,
Тоорчыктар эткен торкодый јаландар
Тозынга бўркедип, артатан туро.
Торко чачту славянка кыстар
Торого бастырып, артайтан туро.

Ой,
Тозын тутпас бу бойлорын
Товарняк сайын койлордый суккулаар.
Ачык јүстү јаражай кыстарды
Ачу ыйладып, кулданып, соккылаар.
Нейштадт городто саду ачылар,
Немкалар слерди саткылап алар.
Ийт айагынаң аш ичереер,
Ийне көзиненг күн көрөрөөр!
Јүрек систадып, шуулаба, терек!
Германияга кул керек.

* * *

Станцияда поезд ачу сыгырат,
Староста кыстарды бойы аппарат.
Агару кудайды болушка кычырып,
Агарган карда энелер каарат.
Божотсын дежип, маркалар тölöp,
Полицай Сашканы кезиги карындайт.
Маңтап бараткан аттардың кийнинде
Машаның энези калактап, саарындайт:
«Кичинекте сени эмискен энен
Кинчекке сени ўретпеген эди.
Бускаланг чакта сени, баламды,
Бусурман тантма айрыды экемди.
Немец јерине сени ийерге
Энен буру этпеген, балам.
Каторганың түбинде јүрзен,
Кайран эненди каргаба, балам.
Бандит ийттердин баскан јерине
Баргаа-ölönг јайылып калзын.
Оштүни базар күч табылар,
Олбой јүрзен, эзенинг ий, кызым»...
Туй оронып, Маша кöröt:

Түйгактар алдында кар кыјырайт,
Кайран ўүрелер калганчы катап
Кайа көргүлеп, улуска кыйгырат.
Полицай Сашка отрядыла кожо
Поездке олордың ўйдежип браадыры.
Маказы қаңып турғанын көрөлө,
Маша ыйлабайт, ачузын бадырып.
Темир јолдо эшелон белен.
Темир такалу сопоктор јзырайт.
Таныш јердин кыстары бойлорын
Таппай калбаска, чук јуулгылайт.
Автоматла айдал, фашист олорды
Ачык эжиктү вагонго сукты.
«Арбайты»¹ деген керектү товарды
Аткарзын деген шаң сокты.
Герман јерин көстөгөн эшелон
Јалын јайылтып, эрикчел огурат.
Јыртыктан Мария Төрөлин аյыктап,
Јык ла толгон вагондо отурат.
Кары агарган учы јок јаландар...
Карагай агаш будагыла јаныйт.
Каара күйген кажы ла јуртта,
Кускундар чылап, фашисттер алкыйт.
Герман јерин көстөгөн эшелон
Кандый да јуртка ол токтобойт.
Тирсилдеп бараткан поездке темдей
Кулга бараткан кыстар кожондойт:
«Эзен болзын, энебис Россия!
Эзен јүрзеец, келерис та јок.
Герман түбинде јылыйып калбазаас,
Кебистий јеристи көрөрис та јок.
Jaй ла келзе, јеристиң кайыны

---

¹ Арбайт — немец тилле ишмекчи.

Жажыл бўрин јайылтып кунугар.
Jaраган уулдар бистердин ўнисти
Jайканган кўўктинг ўнинен угар.
Эдил кўўктинг кожонын угала,
Эригип, уулдар бистерди сананар.
Энелер алкыжын уккулап алала,
Энгир кирзе, автомат тудунар.
Каргышту фашистти јига адала,
Канатту күштый учкулап келер.
Кыйында јўрген бойысты јайымдан,
Кынжыбыс ўзўп, колдорын берер.
Кайран Россия јериске ойто
Канадыс јайып, учкулап келерис.
Тоорчыктар эткен ѡаланды ойноп,
Торко ёлонгдў јеристе јўрерис!»...
Қандый да станцияда мал көргөндий,
Қандый да инспекция кыстарды кёрди.
Стек¹ сабыла баштарын тоолоп,
Чала кайнаткан картошко берди.
Барып јаткан эшелон кенейте
Бастыра бойы қыјырап токтоды.
«Партизан!» — деген кыйгылар угулып,
Паровоз јанында кўзўрт торгулды.
Бастыра туйук вагондор эжигин
Бар-јок кўчиле кыстар токпоктойт.
Ырыстынг јажына кўстёри тумантыйт,
Тўймеген кыстар кыйгырып токтобойт!
Кенейте вагоннынг эжиги чыккырап,
Кей божодып, ачыла берди.
Кайра ачылган вагоннынг алдында
Каткылу кўстў Пашка турды.
Оныла коштой тиштери јалтырап,
Орус эмес партизан каткырат.

¹ Стек — ийт ўредетен агаш.

Орустап келтир айткан тилиле
— Ончозы чыксын! — деп, ол јакарат.
Алтай партизан уул қыстарга:
— Айлыгар сайын јаныгар! — деди.
Бастыра қыстар вагонноң секирип,
Партизан уулдарга сырала берди.
Кажызың ла оны сүүгени чилеп
Катап ла катап јаагынанг окшойт.
Нёкёри Пашка бёрүгин түзедип,
Қыстар ортодонг кемди де јоктойт.
Карангуй јайым вагонноң эмди
Калганчы болуп Мария түшти.
Кабыра оны кучактап, араайын:
«Қайраным!» — дейле, отура түшти.
Јайым қыстардың каткызы јанылып,
Партизан уулдардың кокуры торгулат.
— Таң адарга жеткелекте эмди
Таркагар! — деген јакылта угулат.

* * *

Кижи билбес түштерин түженип,
Бийик агаштар јажытту шуулажат.
Кайда да тымык јурттарды айланып,
Карангуй јаланды бёрүлер улыжат.
Партизан отторы бирденг очкүлейт...
Ыраакта, ыраакта ийттер ўрүжет.
Карагай агаш төзине жетире
Мария уулдарды кайуга ўйдежет:
— Келер јолыгар ырысты болзын,
Германның оғы албагай слерди...
Бой-бойоорды корулап јүригер,
Полицай көзи көрбөгөй слерди.
Кайра келзеер, бу ла бого,
Карагай төзине, сакып аларым.
Слерди сакып, юлоорды алкаарым,

Слерди алкап, сөстөрим айдарым...
Сүүген кыстың сөстөрин тынгдал,
Быјыраш бажыла Пашка кекийт.
Автомат мылтыгын јўктенип ийеле,
Алтай најызын араайын ээчийт.
Jaагын оның бу энгирде
Jaастың јылу салкыны сыймайт.
Кайда да саста, тёнгөзök тозинде,
Кулик деген күш ыйлайт.
Je Пашканың ырысту јўреги бўгўн
Jер ўстине батпас немедий.
Сүүген кыстың сөстöри ого
Сўрекей ёнгил канаттар бергендий.
Эрте келген военный jaастың
Эрке-эрке эзини келет.
Барып јаткан јолынаң арыбай,
Балтыры ойноп турганын сезет.
Маша ого сös ло айтса —
Москвага да јетире јўре бергедий.
Jўгўрер, кыйгырап кўёни келет,
Jўрўмди јаны ла ол кёргондий!
Кайың агаштар тўгене берди —
Кайып кўрётён ѡурт удабас.
Карательдер тоозын чокумдал алар,
Командир сösин најылар ундыбас...
Кыска ѡолло базарга ёнгил,
Кышкы шыралар ундылып ла калт.
Кыйын ѡолдың јанынаң кенейте
Кыйгы чойилди :«Хальт!»
Бажына тийген ѡалкындый кыйгыдан
Партизан уулдар туура секирди.
Кулузын ѡлёнгö ѡажынып, ækü
Курчадып койгонын јаны ла билди.

---

¹ «Хальт!» — немецтөп «тур» дегени.

Очередъле аткан ёштүнин оғынан
Олорды эбира таш чачылат.
«Патрон... патрон... патрон ло јетсин...» —
Партизан уулдардың көстöри чагылат.
Бүткүл отряд олорды курчаган,
Тирү артпазын најылар сести.
Атака эдерге тургулап келерде,
Автомат бғыла чүрче ле кести.
Удура келбей јаткылай берерде,
Уулдардың јүрги макатып согулды.
Болчок таштың ары јанынан
Полицай Сашканың ўни угулды:
— Германский черёу буругаар таштаар,
Кереги јокко кан тёкпöгöр — деди.
Каргышту сёзин Пашка айдып,
Каруузын ого окло берди.
Јаныс та ууртам суу болзо чы...
Јастың күни там ла изийт.
Атака ээчий атака келет,
Автомат стволы там ла кызыйт.
База ла катап келгилеп јадарда,
Пашканың бажы салактай берди:
— Ёлümge качан да бүтпеген эдим,
Олöп барадым, карындажым... — деди,
Ачык јерде јаныскан артканын
Алтай партизан орой онгодды.
Карабин мылтыгын јаныдан октоды.
Карындажы учун оч аларга
Қыйгырып келеткен фрицтерге удура
Қысканбай, чечен окторын ииди.
Је бу ла ёйдö оның јардына
Сыгыра согуп, та не де тийди.
Фуфайка Јенгин Јара кезеле,
Ватала шырказын бектеп алды.
Кејири кургап, бажы айланып,

Кезек ёйгө билинбей калды...
Оштүлер ўни угула берерде,
Оңдойип, јеринең ойто ло турды.
Полицай Сашканы ўнинең бедреп,
Калганчы оғын чеберлеп отурды.
Куру мылтыгын туура чачала,
Курына илген бычагын бедреди.
Сол белине ок катап тийерде,
Солоны көзине тартыла берди.
... Ненин де учун тумантык ажыра
Көзине бала ёйлөри көрүнди...
Пионер балдардың отторы јалбырайт,
Бийик-бийик маанылар талбырайт.
Оскён јуртының учынан ла ары
Озўп келген аш јайканат.
Жаркынду күннен көстөрин јалыктап,
Жалан јерле энези барадат.
Алтай јеринде ыраактаң, ыраактаң
Айғырлу малдың киштежи угулды.
Азу сагалду адазы көрүнди.
Аңдап јүретен ийди улыды...
Оноң барбак карагай көрүнди:
Төзинде оның Маша турат...
... Оңдонып келеле, катап ла мендеп,
Калганчы гранатты колына тудат.
Оштүлер јууктап келерин сакып,
Олгөн болуп, унчукпай јатты.
Калганчы күчиле калганчы гранатты
Јуулгылап келерде, јара аттыртты!
... Коолой соккон салкынга энилип,
Коо кайындар ыйлажып алган.
Партизан уулдардың јайылган чачтарын
Баштапкы јааштар, јунгулап салган...

ЭПИЛОГ

Қарангүй эңирде ёскö јерлерден
Қандый да карган эмеген келген.
Суранып јүрген кöёркүйге улус
Сукайры, калажын кысканбай берген.
Полицай Сашканып бай айлына
Бозого алтап, ол база кирген.
Карган эмеген кенейте түзелип,
Каратель палаачтын кёзине көргөн.
Аракы ичип отурган бандит
Айагын ычкынып, кенейте куугарган:
Автомат мылтыгын койнынаң суурала,
Алдында оның Мария турган.
Полицай Сашка оның алдына
Полго јылып, буттарын окшогон.
Јерин саткан неменинг јүрүми
Јескимчи болуп анайып божогон.
Јытанаң калган палаачтынг сёёгин
Јырааның тёзине таштап ийгендер.
— Јерин саткан кижининг сёёгин
Јерге берерге јарабас — дегендер.
— Јаскы күнгө јажарған карана
Јайылбай, кургал ол калган — дежет.
— Карана агашты полицай кижининг
Каразы баскан, байла, — дежет.
Мария дезе Кызыл Черүле

Очин аларга Берлинге јеткен.
Пашказы учун көп јолдор ёткөн...
Бастыра тёжи кайралду келген.
Окоптың балкажды уймап та салза,
Озогы ла бойы ол јараш болгон.
Канча уулдар кудалап чөкөгөн.
Канча катап эжигине конгон...
Елена эјекле эзендежип алала,
Оскөт талага Мария барган.
Кезиги: «Түндүк городто» — дежет.
Кезиги: «Улу стройкада» — дежет.
Жууның чагын ундып койорго
Журтына кёёркий, байла, келбес.
Алтай партизан ол кем болгон?
Адам ба, кем?
Кем де билбес...

БАЖАЛЫҚТАР

Ой лө ўие

Келер ўіеге письмо	5
Нёкёр Альенде	7
Бабырган	10
Калганчы письмо	—
Энелер	12
Поэзия	14

Талай јаказында санаалар

Јоткон	16
Түндеги санаалар	17
Эртен тұра талайда	18
Јаратта	—
Латыш кыс	19
Талай	20
Айрылыш	21
Үйку	22

Кару јеристинг ару балазы

Алтайдың чечегиңе	23
Алтай кыска	24
Түндеги санаа	—
Амаду	25
Орой түшташ	26
Ақту соң	27
Орой амаду	28
Ыраактан	29
Қышкы жолло	30
Ыраактан ийген эзен	31
Письмо	32

Чанкыр амаду

Кайкалду ёй	34
Вл. Луговской	35
Алтын-Көлдө	36
Ыраак турлуда	38
Жайгыда	40
Жаскы түнде	41
Салондо	42
Жаскары	44

Азыйданг арткан бистинг кылыйғыс	45
Жиит поэтке	46
Кожон	—
Партизан уул керегинде кожон (поэма)	
Кире сөс	48
Елена эмеген	49
Пашка ла Сашка	56
Кыш келди	60
Кышкы јолдо	63
Машаның энези саарындайт	67
Эпилог	75

Лазарь Васильевич Кокышев

МЕЧТА

Стихи и поэма

На алтайском языке

Редакторы В. Т. Самыков, З. С. Суразакова.
 Художник В. Д. Запрудаев. Художественный ре-
 дактор В. И. Ортонулова. Технический редактор
 М. Г. Шелепова. Корректоры А. И. Годошев,
 А. А. Чулчушева.

Сдано в набор 25/III 1975 г. Подписано к печати
 12/V 1975 г. Формат 70×90¹/₃₂. Усл. п. л. 2,92.
 Уч.-изд. л. 3,23. Бумага тип. № 2. Тираж 2000 экз.
 Цена 49 коп. АН 16266. Заказ 1165.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного изда-
 тельства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
 Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

49 акуа